

A szellem tükrében

KEZESSÉG

Öt esztendő telt el Constantin Ţoiu nagy művészi átütőerejű regénye, a *Vadszólólugas* megjelenése óta. Ţoiu nem termékeny író, ami persze mellékes mozzanat volna, ha nem érzékelnők minden sorában a különleges műgondot, építkezésében a bonyolult struktúrák csiszoltságát, regényalakjai tudatvilágának mélyrétegekig menő hitelességét, a sokszoros áttűnéseket az előtér és a háttér között, melyek révén a tárgyszerű képsorok jelképerejűvé válnak. A *Vadszólólugas* a végtelen beszélgetések, viták, eszmecserék regénye, Ţoiu alakjai, értelmiségiek lévén, hangosan gondolkodó lények, de az írónak gondja van arra, hogy ezek a szövegek — valóságos kis esszék — ne váljanak könyvzivűvé, hogy fölforrósítsa őket az élőbeszéd lüktetésével, de egyben meghagyja elvontságukból fakadó szövevényességüket, és érzékeltesse azt a partatlan folyamszerűséget, amely az intenzíven gondolkodó emberekre oly jellemző. Vagy megfűszerezze őket a csevegés — majdnem azt írtam: társalkodás — sokszínű fordulataival, humorával. A kritika nem tévedett, amikor a *Vadszólólugas*ról írván Thomas Mann-t emlegette. Valóban, a *Varázshegy* intellektuális fűtöttségének hangulata jellemző Ţoiu regényére, persze nem mint utánérzés, hanem mint modell, regényteremtési lehetőség.

A *Vadszólólugas* az ötvenes éveinket újraelemző kortárs román regényirodalom egyik úttörő, termékeny fordulatot jelző műve. Az értelmiségi környezet, a főhős értelmiségi mivolta nem szűkíti le a korszak jellegzetes ellentmondásait egy sajátos társadalmi réteg belterjes világára. A regény nagy erénye, hogy egész megmódolásával érzékletessé teszi azt a történelmileg bizonyossá vált következtetést, miszerint a társadalmi lét végzetes ellentmondásai, torzulatai nem haladhatók meg torzult eszmék és az azokból háramló torz ethosz révén. Ţoiu kitűnően ért ahhoz, hogy a mindennapi élet szürkének tetsző eseményeit oly módon peregetse, hogy azok „vágásai” magától értetődően áttűnjenek az életképeket sosem illusztráló, de azok szubsztanciáját fölszívó tekervényes vagy csattanós beszélgetésekbe, eszmecserékbe, vitázó szóváltásokba. A létszerű nála mindig eszmék alakját ölti, de ez a gondolatiság mindig visszacsatolódik a létszerűségekbe, minthogy az eszmék világa maga is sajátos létszerűség. Ţoiu beszélgető hősei valójában értelmezve mesélnek önmagukról és adott világukról, olyannyira, hogy a cselekmény, a történések zilált vonalú folyamata is ezekből a beszélgetésekből rajzolódik ki. A cselekmény pedig lényegében annyiból áll éppen, amennyit és ahogyan a beszélgetők expli cített, önmaguk és társaik számára világosan megfogalmazva érthetővé változtatnak, kimondanak. A kimondás szelíd vagy szenvedélyes kényszere az öniszere, nagy kalandjára vállalkozó ember szabadságaként nyer ábrázolást Ţoiunál.

Illyen értelemben most megjelent új könyve, az *Insofitorul* (A kíséző) öt évvel ezelőtti regényének folytatása. Egyébiránt nem az ötvenes évek, hanem a hetvenes évek vége felé járunk, és a színhely is jórészt megváltozott, néhány fejezet kivételével falun vagyunk. Az alakok többsége azonban ismét értelmiségi, csak-hogy közöttük most már föltűnnek a mutációk során alakuló újabb típusok is, úgynevezett mezőgazdasági értelmiségiek, a nagyüzemesített mezőgazdaság mérnökei, ügyintéző tisztviselői, közigazdászok, társadalmilag megnövekedett szerepű és hatáskörű pedagógusok. A regény agronómus főalakja az Akadémia tagja, aki nemcsak kutatásaival foglalkozik, de vállalja egy állami gazdaság főagronómusának minden ügyes-bajos dolgát. Ide csöppen be egy műkedvelő együttessel az utolsóéves egyetemi hallgató (meteorológus), akit a magányosan élő tudós némi rábeszéléssel ott tart magánál néhány napig. Egy éjszakai viharban beállítanak az öreg mezőgazdász barátai, akik a tengerről jövet nem mernek kocsijukkal továbbhajtani a zegernyeges felhőszakadás miatt. És megkezdődik a beszélgetés...

Egy különnek mondható cselekményszál vezet ehhez a pompás szimpoziumhoz. Tudósunk — becenevén Mega — ugyanis egy az étkezde konyháján dolgozó, megérszokolott lány ügyében a maga számlájára keresi meg a bűnöst, és önhatalmúlag rója ki rá a büntetést. Mindennek tanúja a fiatal meteorológus is, aki talán éppen azért marad ott vendégségben, mert lenyűgözi ennek az öreg embernek a mindent vállaló erkölcsi ereje. E történet mögött egy másik húzódik meg, látszatra

szabványos házasságtörés, melynek következményei már fiatalemberünket is belekeverik a dolgok további fejleményeibe. Mindez azonban élményként jelentéktelen ahhoz képest, hogy tanúja lehet annak a hosszú éjszakai beszélgetésnek, amelynek rituáléja szerint minden részt vevő barátnak el kell mondania egy-egy jellegzetes történetet. Az újrarahallott sztorikhoz azonban rögtönzött értelmezések, eszmetársítások fűződnek, s végül óhatatlanul nézetek ütközésére kerül sor. Jellemek ütközésére is. A fölszabadult és pajkosan barátságos hangulat ellenére ezek az ütközések különleges erővel pergetik előtérbe a szétválasztó mozzanatokot. Makacsul beidegződött előítéletek, cinizmus, formalizmus, alakoskodás, karrierizmus, jól fűsült maradiság, hatalmi mámor ölt szellemtestet a történetekben és értelmezésekben, hogy azután ismét magára öltse a baráti, a játékszabályok szerinti csevegés konvencióit. A házigazdának egy tanítványáról és munkatársáról kell beszélnie, aki éppen Amerikában jár tanulmányúton. E nyomába lépő fiatalember tengerentúli kalandjai — mint regény a regényben, mint központi fejezet egy új Dekameronban — alighanem válasz is mindarra, ami elhangzott, elmondott, s ami mögött közvetlen mindennapjainkban észlelhető magatartások, viselkedések érzékelhetők. Az öreg tudós és fiatal tanítványa a megküzdött, mindennel számoló, a valóságot józanul és szépítés nélkül fölmérő alkotómunka szenvedélye révén kerül szembe egy ellentett magatartással. Toiu nyilván nem a fekete-fehér sarkításának technikájával él. Sőt, állandóan keveri a legszélsőségesebb árnyalatokat is, mert nem valami eszményt szembesít a valósággal. A kimondottság nála korántsem azt jelenti, hogy nyilvánvalóságokat vagy óhajtott nyilvánvalóságok káprázatait állítja egymással szembe. Egy sajátos és meghatározott fáziseltolódottság alaphelyzetéből kiindulva, a történetek és a ráindázó értelmezések mindig erre az alaphelyzetre utalnak vissza az ellentett magatartás-alakzatok természetességével. Ezt szolgálják a mai román köznyelv argotikus fordulatai, jellegzetes műszavai, a mindennapjainkat visszhangzó tréfák, bemondások is.

A regény központi alakja minden moralizálástól mentes külön, akinek szenvedélye a dolgok gondolati felmérése (és Toiu ugyancsak ért ahhoz, hogy gondolatokat ábrázoljon), de egyben a cselekvés, a beavatkozás, a beleszólás megszállottja. Mesélőkedvű a leplezetlenül mohó kíváncsiság is táplálja, imádja a pletykát, és kajánul terjeszti, azzal a nem titkolt céllal, hogy a közvetlen világában élő emberek sorsán változtasson. Afféle alkotó intrikus, aki néha nevetésgesen melléfog, de vállalja tévedéseit, fölénye ugyanis abból a felismerésből fakad, hogy az emberközi viszonyok torzulatai elfogadhatatlanok számára. Ez a bogaras kisöreg csakis úgy tud élni, mint aki mindent tud, de nyilván nem képes mindent meggyőződése szerint megoldani a maga világában. Esendősége tudatában sztoikus humorral vonja meg cselekvési lehetőségeinek határvonalait, de állandóan áthája őket, ha látja: kockázatai kudarcba fulladnak. A kísértésnek mégsem tud ellenállni. Minthogy a regényben lényegében minden körülötte összpontosul, az ő tudatában szűrődik elrendező gondolat: nyilvánvaló, hogy semmi sem merevülhet szentenciává. E tudatvilág egyébként is állandóan keresi a szembesítést a másokkal, és ebben a konfrontációban ismeri föl tévedéseit, következtetéseinek viszonylagos, mindig javításra szoruló jellegét.

Egyszóval nem egy moralizáló ítélőszék előtt vagyunk, hanem a dolgok természetük szerint alakuló forgatagában, csak éppen e forgatagnak sokfelé szögbe visszautkrözött, gondolatilag koncentrált képét kapjuk. Először a hosszú éjszakai beszélgetés, másodsor egy bukaresti találkozás alkalmi helyzetében. És több ízben is, amidőn Mega kifogyhatatlan történeteit meséli fiatal vendégének. Kár azonban, hogy Toiu ez egyszer szabványosan regényes fordulatok egész sorával szükségtelenül hűtlen a maga regénytípusához. Egyik hősét havasi hóvihar, az öreg tudóst pedig a földrengés öli meg. Amerikában járó fiatal agronómuska végignézi egy öngyilkos szekta tömeges harakirijét. Ezek a fordulatok funkciótlanak. Indokolatlan, túlságosan is durva csomók és szálak a finom szövetben.

A Bárágan nyári izzása, az új lakosaitól zsúfolt utcájú Bukarest, lakások tárgyi világa és hangulata, és persze, a beszélgetők meg a beszélgetések bősége sen kárpótolnak a látványos regényességek rövidzárataiért. Elgondolkozhatóan szép magyarázatot kap a regény végén a sokáig homályban hagyott cím: jó ideig nem értjük, miféle kísérről van szó. A bukaresti beszélgetéskor derül ki, hogy cselekedeteinket, történéseinket megőrzi valamiként az egyetemes emberi emlékezet, s annak szelleme kísér végig mindannyiunkat életünk végéig. Talán ezért mesélnék és mondanak el oly sok mindent Toiu hősei, hogy hallhatóvá tegyék a mindent megőrző, egész életünket végigkísérő igazság szelleme számára mindazt, ami történik velünk, amit gondolunk és érzünk. E kísérről szellemnek mondja tollba az író a maga és embertársai történetét. Úgy is tettem le a könyvet, mint az egyetemes emlékezet színe előtt elmondott tanúvallomás művészi jegyzőkönyvét.